

Трачук Т. А.,
канд. філол. наук

УДК 007: 304: 070: 001.8(477) "19"

Мислитель і час (Володимир Здоровега. Громадянська позиція і творчість)

У статті робиться спроба дослідити, наскільки наукова і публіцистична творчість одного із найавторитетніших українських учених-журналістикознавців Володимира Здоровеги була залежна від його світогляду, критичного сприйняття суспільно-політичних реалій і як він намагався вплинути на них.

Ключові слова: Володимир Здоровега, теорія публіцистики, наукові дослідження, демократичні процеси.

Внесок доктора філологічних наук, заслуженого професора Львівського національного університету імені Івана Франка, заслуженого журналіста України, публіциста Володимира Здоровеги в розвиток української журналістики і науки про неї, без сумніву, величезний. Учений був і залишається для теоретиків і практиків преси своєрідним символом, з яким пов'язують створення вітчизняної наукової школи журналістики, зокрема публіцистики, міцні підвалини якої він вибудував, без яких вона, можливо, і не відбулася б.

Син галицького селянина, вихований на споконвічних народних традиціях чесності, толерантності, любові до рідного краю, Володимир Йосипович проніс ці риси, ці норми людського співжиття крізь усе своє багатоліття, крізь усю свою творчість.

Думаємо, не завжди й усвідомлено, а швидше інтуїтивно, завдяки своєму вихованню, своїм безпосереднім уявленням про те, як мають жити люди в суспільстві, а суспільство співіснувати з людьми, він постійно з'являвся, образно кажучи, на передньому краї. Його душа не терпіла фальші, зверхності, зневаги, авторитаризму, які в роки свого дитинства, юності, молодості він бачив повсюдно.

У тодішні жорстокі тоталітарні часи протистояти цьому суспільному злу, якщо відкинути жертовний радикалізм, могла лише публіцистика.

Навчаючись на початку 50-х рр. минулого століття на філологічному факультеті, а згодом в аспірантурі Львівського університету, Володимир Здоровега, як і його побратим поет Дмитро Павличко, інші спрагли свіжої думки та щирого слова ровесники, з надзвичайним інтересом стежив за появою у центральній періодиці сміливих, гострих полемічних творів таких публіцистів, як В. Овечкін, Г. Троєпольський, П. Радов, Л. Іванов, Ю. Дорош, І. Винниченко. Їхні нариси були присвячені катастрофічному становищу радянського села і ви-

кликали в громадськості не тільки щире захоплення правдивим відтворенням життя, але й гостру критику, полеміку.

Серйозний резонанс мали й публікації українських публіцистів Д. Прилюка, Ф. Моргуна, М. Суденка, а трохи пізніше й С. Колесника.

На початку 60-х рр. увага громадськості, зокрема журналістських кіл усього Союзу, була повернута до публічних виступів на пленумах Спілки журналістів редактора газети «Известия» О. Аджубея, що містили аналіз тодішньої дійсності і характеру її висвітлення у пресі. Виняткове значення мали численні публікації високоавторитетного публіциста того часу А. Аграновського.

Саме в цей період певного соціального ренесансу, який отримав назву хрущовської відлиги, з'ясування питань природи публіцистики набуло загальної тенденції, вилилось у доволі помітну подію журналістського життя. Пошуки переважно молодих учених у сфері загальної теорії публіцистики були започатковані майже одночасно у Москві, Львові, Києві.

На сторінках навчальної газети факультету журналістики Московського університету відбулася дискусія на тему публіцистики, пізніше її ґрунтовніше обговорили на спеціальних наукових конференціях, що відбувались у Москві, Львові, Алма-Аті та Києві.

Львів став однією із «столиць» теорії публіцистики завдяки активній участі у цих дослідницьких процесах В. Здоровеги. Він на той час уже був кандидатом філологічних наук, доцентом факультету журналістики Львівського державного університету імені Івана Франка. 1966 р. у світ виходить його книга «Мистецтво публіциста. Літературно-критичний нарис». Це було перше не лише в Україні, але й в усьому Радянському Союзі цілісне дослідження з питань публіцистичної майстерності.

І тільки 1968 р. першим серед російських дослідників Є. Прохоров видає свою книгу

цієї ж тематики – «Публіцистика в житті общества».

Упродовж наступних років В. Здорогега підготував ще кілька ґрунтовних праць із проблем публіцистики.

Другою українською «столицею» розвитку теорії публіцистики став Київ. 1973 р. вийшло ґрунтовне дослідження декана факультету журналістики Київського університету імені Тараса Шевченка, професора Д. Прилюка. Взятися за розроблення цієї теми й інші українські журналістикознавці: І. Валько, Ю. Лазебник, Г. Вартанов, Д. Григораш, В. Качкан, І. Рубан.

Але якщо В. Здорогега дотримувався думки, що теоретизування з приводу публіцистики – це своєрідна спроба вирватися з-під партійних догматів, що створення теорії публіцистики – це альтернатива офіційній партійно-радянській теорії журналістики, то не всі дослідники саме так трактували завдання цього виду літературної творчості [1, с. 10].

Доктор філологічних наук, один із учнів Володимира Здорогеги І. Лубкович якось підкреслив, що дослідження природи публіцистики його вчителя – книжки «Мистецтво публіциста», «У майстерні публіциста» та й докторська дисертація – з'явилися тоді, коли більшість дослідників вивчали, наскільки успішно журналістика виконує постанови ЦК КПРС, як бореться за втілення їх у життя [2, с. 11].

А ось як згадував про цю ситуацію Володимир Йосипович, виступаючи в 2005 р. як опонент на захисті дисертації Т. Трачук «Зародження і розвиток журналістикознавчих досліджень в Україні (кінець XIX ст. – 80-ті роки XX ст.)» (цитуюмо за збереженим рукописом виступу. – Т. Т.): «Скажу свою суб'єктивну думку про один із моментів, описаних у дисертації. Авторка відшукала потрібні публікації, знайшла цитату з похвалою на адресу так званої української школи публіцистики. Все це факти, все це правда. Але не вся. Я не хочу видати себе за героя, бо я таким не був. Просто був такий час. Нуртувала думка, бурлило те, що згодом назвуть шістдесятництвом. І ось у цей час знайшлися два молодих хлопці, які затіяли щось на зразок конструювання якоїсь нової теорії. Це були Є. Прохоров і В. Здорогега. З них кепкували і у Москві, і у Львові. Їх боляче били. Але за якимось дивовижними законами ці абстрактні ідеї («Не створи собі гомункулуса» називалась одна із статей) знайшли певний відгук у якійсь незначній частині бібліографічної публіки. Нам намагалися дати відсіч. І тому не всі ті, хто фігурує серед дискутантів, займали однозначно

прогресивну позицію. Багато виступали ревними захисниками партійної лінії, яка, на щастя, тоді вже серйозно похитувалася.

Ю. А. Лазебник діяв незалежно. Він був прогресивний у порівнянні з догматиками у своїх поглядах. Це був авторитет у партійних і журналістських колах. Але розглядав майстерність як просте літературне вміння формулювати чужі думки. Я ж вважав тоді і нині, що майстерність публіциста – це насамперед чесне, правдиве, сміливе і неупереджене мислення, а вже потім володіння пером. Тут дістав велику підтримку від видатних російських публіцистів типу А. Аграновського та його однодумців. До цієї позиції приєдналися Д. Прилюк, а згодом ще діючий публіцист А. Москаленко. Обом їм ця переорієнтація вдалася нелегко. Але це були талановиті та мужні люди. Моїми кумирами в українській публіцистиці були зовсім молоді Степан Колесник, Микола Руденко, тодішній Віталій Коротич. У кожного із них, як кажуть, своя доля».

Ці спогади Володимира Йосиповича публікуються вперше. Думаємо, вони зацікавлять багатьох, хто розробляє зазначену тему.

Загалом праці найвидатніших радянських теоретиків публіцистики, зокрема В. Здорогеги, були живильним джерелом самої публіцистики, яка так яскраво засяяла на небосхилі суспільного життя у другій половині 70-х та у 80-х рр. і фактично стала предтечею, двигуном того руху, що отримав назву «перебудова». «Новый мир», «Огонёк», «Літературная газета», «Современник», «Літературна Україна» – це видання, які робили суспільно-політичну погоду в ті роки. Люди читали їх «запоєм», публіцисти ж будили громадську думку, шукаючи виходу із задушливої атмосфери тоталітаризму.

У роки горбачовської перебудови на вістрі пера В. Здорогеги – найактуальніше. 1986 року він випускає солідну книгу «Віталій Коротич: Літературно-критичний нарис». Згадаємо, що саме в цей час український поет і публіцист В. Коротич був головним редактором всесоюзного журналу «Огонек», що розпочав епоху «гласності», результатом якої стала зміна політичних формацій, крах радянської системи – спочатку в свідомості людей, а потім і в реальному житті. Публіцистика «Огонька» була школою демократії в зголоднілій за свободою країні.

В. Здорогега одним із перших серед українських науковців підтримав цей поворот тодішньої преси до демократичного висвітлення суспільно-політичного життя. Свої основні думки про це він виклав у статті «Публіцисти-

ка і перебудова соціально-політичного мислення» (1988).

Підбиваючи своєрідні підсумки дослідницької діяльності корифея українського журналістикознавства, проф. О. Кузнецова переконливо стверджує: «До В. Здоровеги не було загальної теорії публіцистики, цілісної концепції публіцистики, інформаційної моделі публіцистики, розуміння її місця серед інших видів літературної творчості. Він наповнив теорію публіцистики системою узагальнених знань, показав специфічний взаємозв'язок основних структурних елементів: фактів і публіцистичних образів, системи фактів як основи створення публіцистичних образів, довів, що основою публіцистичного твору є оригінальна авторська думка... Змістовна частина його досліджень пов'язана з класичними філософськими поглядами, системним прогресивним світоглядом вченого, із загальнонауковими методологічними підходами до дійсності, що дало змістовний результат: теоретичне системне наповнення його першої і всіх наступних монографій (категоріями, закономірностями, принципами публіцистики)» [3, с. 173].

Доволі переконливим для глибшого розуміння тогочасного настрою, громадянської позиції В. Здоровеги є і такий факт: на шостому з'їзді журналістів України в 1990 р. він піднявся на трибуну і став говорити, що українська журналістська організація більше не ходитиме «у підручних», що вона має бути національною і незалежною. Його тоді під крики «долой бандеровцев» мало не стягнули з трибуни, а він наступного дня знову піднявся на неї і, незважаючи на крики протестів і тупіт, зачитав підготовлений уночі разом з іншими львівськими колегами проект резолюції про реорганізацію спілки в незалежну і позапартійну структуру. І цю резолюцію було прийнято.

Згадуючи цей факт, І. Лубкович розповідає: «Колись я запитав професора: "Навіщо це було потрібно саме вам, адже були на з'їзді молодші, енергійніші, «революційніші», можливо, впливовіші?", Володимир Йосипович відповів: "Я не міг інакше: саме в той час на граніті майдану Незалежності голодували студенти, серед них – і мої, з нашого факультету. І та трибуна, з якої мене стягали, мені нагадувала той граніт"» [4].

З подвійною енергією почав працювати Володимир Здоровега після довгоочікуваного ним проголошення незалежності України, адже тоді постало надто складне, відповідальне завдання: вивести журналістську науку з манівців тоталітарної ідеології на широку дорогу

впровадження демократичних, загальнолюдських засад.

З упевненістю можна сказати, що він першим серед українських журналістикознавців почав цей стрімкий наступ, який з кожним роком стає дедалі ширшим і динамічнішим. У численних статтях, виступах на науково-практичних конференціях, а ще й у двох виступах на трибуні Верховної Ради України В. Здоровега наголошував на невідкладних завданнях сучасної національної журналістики і науки про неї, розробляв їх нові засади. Тематичну ширину його наукових інтересів бачимо, зокрема, у хронології підготовлених ним праць у перші роки державної незалежності: 1992 р. – стаття «Свобода, відповідальність, професіоналізм»; 1993 р. – статті «Засоби масової інформації в політичній системі», «Українська журналістика: входження в європейську культуру», «Науково-теоретичні основи функціонування журналістики в умовах розбудови суверенної демократичної України», «Преса і влада»; 1994 р. – текст лекцій «Вступ до журналістики», «Військова проблематика у ЗМІ і підготовка журналістських кадрів»; 1995 р. – статті «Логіка закону і реалії життя: побіжний огляд українського законодавства про ЗМІ», «Наука в системі публіцистичної аргументації»...

Розвиток незалежної української журналістики В. Здоровега насамперед пов'язував із підготовкою національних кадрів журналістів-професіоналів. Журналіст, на його думку, має бути «переконаним патріотом, людиною християнської моралі, гуманних поглядів. Він повинен уміти глибоко мислити, самостійно аналізувати, точно передавати факти і сміливо відстоювати правду і справедливість. Журналіст – це людина високої культури, знавець і популяризатор рідної мови. Виховувати таких журналістів-професіоналів не можна, не враховуючи досвід наших попередників, у свій час заборонених і невідомих навіть фахівцям у галузі журналістики. Тому у стінах Інституту журналістики національного університету імені Тараса Шевченка, факультету журналістики Львівського державного університету імені Івана Франка, Науково-дослідного центру періодики Львівської наукової бібліотеки імені Василя Стефаника НАН України уважно вивчають раніше заборонені українські періодичні видання, публіцистику М. Грушевського, Д. Донцова, С. Петлюри, С. Бандери, В. Винниченка, І. Багряного та багатьох інших діячів національно-визвольного руху... Ми вважаємо, що їхня спадщина для формування професіоналіз-

му сучасного українського журналіста важить більше, ніж відкинуті самим життям догми і постулати тоталітарної преси» [5, с. 21–22].

Останньою великою роботою цього визначного вченого і мислителя був підручник «Теорія і методика журналістської творчості», який вийшов двома виданнями на рубежі ХХ–ХХІ ст. За цією книгою і нині навчаються студенти всіх факультетів і відділень журналістики в Україні. Сам автор так розмірковував над призначенням свого підручника: «...допомогти людині стати журналістом, сприяти входженню її у фах, засвоєнню значного масиву інформації, стимулюванню того знання, без якого неможливе формування професіонала у сфері інтелектуальної діяльності» [6, с. 10].

Природний дар В. Здоровеги аналітично мислити, розуміти складні суспільні процеси, здатність з висоти орлиного польоту досягнути «день суціль», відчуття особистої причетності до всього, що відбувається у журналістиці, в науці про журналістику та й взагалі в суспільно-політичному житті держави, знову й знову примушують його заточувати своє перо, писати і публікувати у численних періодичних виданнях принципово важливі статті, виступи, есе, нариси [7].

В опублікованій уже після смерті В. Здоровеги його статті «Іван Франко і українська публіцистика» знаходимо таку думку: «Говорячи про доленосні для нашого народу історичні події початку ХХ ст., які були роками "обудження й зриву Нації", а також роками "наших фатальних історичних хиб і націо-

нальної сліпоти", Євген Маланюк дуже точно наголосив, що саме тоді "трагічно відчувалася неприсутність саме Франка"» [8, с. 22].

Сподіваємося, що присутність Володимира Йосиповича Здоровеги відчуватиме ще не одне покоління журналістів і журналістикознавців України, що його життєвий і науковий приклад буде одним із чітких дороговказів на широкому шляху розвитку нашого суспільства.

1. Кость С. Від відповідального редактора // Збірник праць кафедри української преси. – Львів : ЛНУ імені І. Франка, 2000. – Вип. 3. – С. 9–10.

2. Лубкович І. Слово про ювіляра. Уроки в школі Здоровеги // Збірник праць кафедри української преси. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2000. – Вип. 3. – С. 11.

3. Пресознавчі студії: історія, теорія, методологія : зб. пр. каф. укр. преси і дослід. центру історії західноукр. преси. – Львів : ВЦ ЛНУ імені Івана Франка, 2007. – Вип. 2 (8). – 350 с.

4. Лубкович І. Уроки в школі Здоровеги. Творча система, яка не зупиняється // Дзеркало тижня. – 2010. – 9 жовт. – № 37.

5. Здоровега В. Професіоналізм українського журналіста у контексті історичного досвіду та сучасних економіко-політичних реалій // Українська періодика: історія і сучасність : доп. та повідом. п'ятої Всеукр. наук.-теорет. конф., 27–28 листопада 1998 р. / за ред. М. М. Романюка. – Львів, 1999.

6. Здоровега В. Теорія і методика журналістської творчості : підручник / В. Здоровега. – 2-ге вид. – Львів, 2004. – 268 с.

7. Паславський І. «Продавати працю, а не совість» – радив колегам по перу професор Здоровега // Дзеркало тижня. – 2012. – 11 трав. – № 17.

8. Здоровега В. Іван Франко і українська публіцистика // Дзеркало тижня. – 2006. – 9 черв. – № 22.

Подано до редакції 24. 11. 2013 р.

Trachuk Tetyana. Thinker and time (Volodymyr Zdoroveha. Citizenship and creativity)

This article attempts to study how much the scientific and analytical work of one of the most influential Ukrainian scientists Volodymyr Zdoroveha depended on his critical perception of social and political reality and how he tried to affect on them.

Keywords: Volodymyr Zdoroveha, journalism theory, scientific research, democratic processes.

Ткачук Т. А. Мыслитель и время (Владимир Здоровега. Гражданская позиция и творчество)

В статье осуществляется попытка исследовать, насколько научное и публицистическое творчество одного из самых авторитетных украинских ученых-журналистиков Владимира Здоровеги было зависимо от его критического восприятия общественно-политических реалий и как он пытался повлиять на них.

Ключевые слова: Владимир Здоровега, теория публицистики, научные исследования, демократические процессы.

